

RASİH'İN OKÇULUKLA İLGİLİ BİR MANZUMESİ

Abdullah BULUT*

Divan şiirinde muhtelif konulardaki edebî, dinî ve tasavvufî değerlendirmelerin yanında her konunun kendi sahasındaki kelime ve tabirleriyle meydana gelmiş çeşitli manzumeler de vardır .

Bu yazımızda bu türden bir konuyla, 19. yüzyıl şairlerinden Rasih İbrahim Enderuni'nin (ö1.1837) okçuluk deyim ve terimleriyle ilgili bir manzumesini ele alacağız. Manzumeye geçmeden önce okçulukla ilgili bir kaç söz söylemek faydalı olacaktır.

Ok, ateşli silâhların icadından evvel bütün insanlar tarafından kullanılmış bir silâhtır. Okun faziletine dair Kur'an'da muhtelif ayetler mevcut olduğu gibi birçok hadis de vardır.¹ Araplar Orta Çağda okçulukta pek ileri giderek ok ve yaya müteallik sanatlı aletler icat etmişlerdir.² Ok Türklerin de pek eski zamanlardan beri kullandıkları bir silâhtır. Okun Türk icadı olduğu görüşünü savunanlar da vardır.³

Okun silâh olarak kullanılmasından vazgeçildikten sonra da, okçuluk bir spor faaliyeti olarak devam etmiş, padişahlar arasında bile *kemankeş* tabir edilen okçular yetişmiştir. İstanbul'un fethinden sonra Kasımpaşa ile Darülaceze arasındaki Okmeydanı olarak bilinen yüksek tepe okçuluğa tahsis edilmiştir. Zamanla tesis edilen vakıflarla burası bir okçular tekkesi hâlini almıştır.⁴

Divan şiirinde sevgiliye ait bir çok unsur oka ve yaya benzetilir. Sevgilinin kirpiği ve gamzesi ok özelliği gösterir. Âşık bunlar karşısında bir hedefdir. Ok, âşığın sinesine, dolayısıyla gönlüne saplanır. Bu âşık için sevgiliden gelen bir armağandır. O, sevgilinin bakışlarından gelen oklardan hoşnuttur. Yaralarının iyileşmesini istemez. Sevgilinin kaşları da bunu tamamlayan bir unsur olarak yaya benzetilir. Sevgili ok ve yayla mücehhez usta bir okçudur. Şairler bu terimleri kullanırken bunları birer mazmun olarak ele almışlar, çeşitli sanatlarla (tevriye, tenastüb, iham vb.) birlikte kullanmışlardır.

* Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.II, s. 717.

² M.Zeki Pakalın, a.g.e. c.II, s.717.

³ M.Zeki Pakalın, a.g.e. C.II, s. 717, M.Turhan Tan, *Türkün Asil Bir Spor Olan Okçuluğun Tarihi*, Cumhuriyet, 15 Mart 1937.

⁴ Geniş bilgi için bkz. M. Zeki Pakalın, a.g.e. c.II, s. 723-724.

Esas konumuzu teşkil eden okçuluk deyim ve terimlerinin toplandığı manzume⁵, bentlerden oluşan nazım şekillerinden biri olan muhammes nazım şekliyle yazılmıştır. Beşinci mısra her bendin sonunda tekrarlandığı için manzume bir muhammes-i mütekerrirdir. Altı bentten oluşan manzume hezec bahrinin “mefûlü mefâilü mefâilü faülün” vezniyle yazılmıştır. Manzumede ok, yay ve okçulukla ilgili tabirlerin üstü çizilmiştir. Metni yeni harflere aktarırken bunları koyu yazdık. Manzumenin her bir bendi yeni harflere aktarıldıktan sonra günümüz Türkçesiyle nesre çevrilmiş, daha sonra bentteki okçuluk terimleri ele alınmıştır. Manzumede geçen okçulukla ilgili terimler ve şiirdeki anlamları metin sonunda toplu olarak verilmiştir.

1

Gördükde **hadeng**-i nighin gitdi arada
Koydum **koşuya** cânımı **meydân**-ı rızâda
Yokdur **bedel** ey yosma sana sahn-ı cefâda
Âh itse nola **zûr**-ı firâkınla fûtâda
Tâkat mı gelür ey kaşı ya böyle **güşâda**

“Bakışının okunun arada gittiğini görünce, hemen canımı hoşnutluk

meydanında müsabakaya koydum. Ey edalı, işveli güzel: Cefa meydanında sana bedel kimse yoktur. Ayrılığının verdiği zorlukla biçare âşik âh etse ne olur. Ey yay kaşlı, böyle yay çekmeye güç mü yeter?”

Hadeng, Farsça kayın ağacı, kayın ağacından yapılmış ok⁶ demektir. Yukarıda da temas edildiği gibi, divan şiirinde sevgilinin bakışı ok gibidir. Burada da böyle kullanılmıştır.

Karşılığı “müsabaka” olarak verilen **koşu** kelimesi, okçular arasında yapılan ok müsabakası anlamındadır. **Meydan**, okçuların ok talimine ve müsabakalarına mahsus ok meydanıdır.⁷

Zûr, firakla birlikte ayrılığın verdiği sıkıntı, zahmet anlamındadır. “Zûr”un okçulukla ilgisi, zûr-ı bâzû terkibiyle daha iyi anlaşılır. Bu şekliyle kol kuvveti anlamındadır. Yay çekmek için buna ihtiyaç vardır. Nakarat mısraındaki **ya**, Türkçe olup “kavs” da tabir edilen maruf yaydır. Divan şiirinde sevgilinin kaşları, kirpik oklarını atan yay olarak düşünülür.

Güşâd, açma, açılma, açılış⁸, yayın çekilip atılması (yaya güşâd vermek)⁹ anlamlarındadır. Yayın çekilerek okun atılması anlamında güşâdın üç çeşidi vardır:

⁵ Divan gayri mürettep olup basılmamıştır. Manzume İstanbul Üniversitesi Ktp. Ty. 232 numara, 62^b yaprağında kayıtlıdır.

⁶ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, s. 574; Muallim Naci, *Lügât-ı Nâci*, s.376.

⁷ M. Zeki Pakalın, a.g.e. c. II, s. 723.

⁸ M. Naci, a.g.e. s. 628.

“İhtilas”, yayı süratle çekerek yay dolup şet güşâd mahalline gelince hemen güşâd vermektir. “Sâkin”, yayı yavaşça çekerek güşâd mahalline gelince sükunetle güşâd vermektir. “Mefruk”, yayı yavaşça çekerek ok siperde güşâd yerine gelince durup kalan oku süratle çekerek güşâd vermektir. Buna “hareke” de denir.¹⁰ **Bedel** kelimesini okçuluk terimi olarak tesbit edemedik. Sevgili, usta bir okçu olduğuna göre, onu dengi başka bir kemankeş düşünülemez. Bu anlamda okçulukla ilgili görülmüş olabilir.

II

Gönlüm siper-i tîr-i müjen sine fezâdır
Şâhid dil ü cândır nigehin sehm-i kazâdır
 Bin gez sarık eylerse de uşşâk sezâdır
Rüstem bu keş-â-keşde pes eylerse revâdır
 Takat mı gelür ey kaşı ya böyle güşâda

“Gönlüm senin kirpik okunun siperi, sinem ise fezadır. Can ve gönül bakışının kaza oku olduğuna şahittir. Âşıkların bin geze oku attın, sarığı bozdun deseler sana yakışır. Rüstem bu çekişmede yenilgiyi kabul ederse yerinde bir şey yapmış olur. Ey yay kaşlı, böyle yay çekmeye güç mü yeter?”

Şairin bu bentte doğrudan veya dolaylı olarak zikrettiği okçuluk terimleri şunlardır:

Tîr, Farsça ok demektir.

Siper, kalkan, saklanacak şey¹¹ anlamındadır. Okun giderken kabzayı zedelememesi için sol elin üzerine konulan alete de siper denir. Bu alet tabla, oluk, eşik ve tokalı koldan mütrekkepti. Ok oluğun üzerinden çekilerek atılırdı. Siperin tablası keler (kertenkele), boğa ve manda derisinden yapılır, etrafına şirâze örülürdü. Oluk, siperin üzerindeki kısımdı, boynuzdan yapılırdı.¹²

Fezâ, Arapça ucu bucağı olmayan boşluk¹³ demektir. Şair, sinesinin sevgilinin kirpik oku için ucu bucağı olmayan bir hedef olduğunu söylüyor. Sine, rahatlıkla vurulabilecek geniş bir hedef, gönül de okun düzgün gidip hedefe varmasını sağlayan siperdir. Mesafe atışlarında ok, havaya, boşluğa doğru atılırdı. "Feza" kelimesi bu yönüyle okçulukla irtibatlandırılmıştır denilebilir.

Şâhid, ok atışlarında gözcülük yapan hakem demektir. Bu yönüyle okçulukla alakalıdır.

⁹ Ş. Sami, a.g.e. s. 1169.

¹⁰ M. Zeki Pakalın, a.g.e. c.II, s. 345.

¹¹ Ş. Sami, a.g.e. s. 707; M. Naci, a.g.e. s. 467.

¹² M. Zeki Pakalın, a.g.e. c.II, s. 235.

¹³ M. Naci, a.g.e. s. 570.

Sehm, Arapça pay, hisse, ok, yayla atılan ucu sivri demirli kamış¹⁴ anlamlarındadır. "Sehm-i kaza" şekliyle, ok gibi ansızın gelen kaza anlamında divan şiirinde sıklıkla kullanılır.

Gez, Aslı Farsça olup arşın ve ok, okun kirişe geçen oyuk ucu, ok yapılan ılgın ağacı¹⁵ anlamlarındadır. Yeleksiz talim oklarına da gez denirdi. Bunlar iki kısımdı: hava gezi, torba gezi. Hava gezi çam ağacından, torba gezi gürgenden yapılırdı. Torba gezinin ucunda "temren" denilen madenî bir parça vardı. Gez, aynı zamanda okçuların ölçüsüydü. Bir gez 66 santimdi. Atışlar bununla tayın olunurdu. Kabza alabilmek, okçu olabilmek için oku 900 geze atmak lâzımdı.¹⁶ Kelime şiirde bu anlamda, ayrıca "defa, kez" anlamına gelecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Sarık (bozmak), okçulukta mesafe atışlarında rekor kırdığını ifade etmek amacıyla kullanılan bir tabirdir. Rekor kırmak amacıyla yapılan atışa "menzil atışı" denir. Bu amaçla ok atmak isteyenler, okçular arasından seçilmiş ihtiyar heyetine gelir ve: "İhtiyarlar duanız ve izniniz olursa, müstehak isem filan menzile talibim" der. İhtiyarlar uygun görürlerse istekliye ok attırırlardı. Bu şekilde ok atarak rekor kıran için "sarık bozdu, destar bozdu" deyimleri kullanılırdı. "...Hak Taâlâ müyesser edüp menzil bozulup destar bozulur ise.... Ol menzil atan kimesne ayağa kalkar, şeyh dahi pehlivana bu menzili sen attın mı der, ol dahi naam biinâyetillâhi Taâlâ ben attım der, yine ol menzilde taşı olan kimesne muhasama edüp alâ vechi'l-hasım inkâr edicek, iki pehlivan ayak yerinde basıp falan kimesnenin oku attı, sarık bozdular deyü ikisi şahâdet eder..."¹⁷

Rüstem, İran'ın efsanevi pehlivanı ve savaşçısıdır. Eski şiirimizde kahramanlık, acı kuvvet ve yenilmezliğin sembolüdür. Ancak sevgili, oku bin geze atarak rekor kormuş, âşıklar "sarık bozuldu" diye bağırılmışlardır. Rüstem'e düşen pes etmek, yenildiğini kabul etmektir.

Keşâkeş kelimesi, çekişme müsabakada yarışma anlamıyla okçulukla ilgili sayılmış, Rüstem de acı kuvvetin sembolü olarak okçulukla irtibatlandırılmıştır.

III

Bu kuvvet-i bâzû ile çok menzili basdın
Geh çilleye koydun bizi geh yay gibi yasdın
Timâr niyâz eyledin ip takmadan asdın
Halka hemân itmek mi kepâze bizi kasdın
Tâkat mı gelür ey kaşı ya böyle güşâda

¹⁴ Ş. Sami, a.g.e. s. 702; M. Naci, a.g.e. s. 487.

¹⁵ Ş. Sami, a.g.e. s. 1162.

¹⁶ M. Zeki Pakalın, a.g.e. c.I, s. 664.

¹⁷ M. Zeki Pakalın, a.g.e. c.II, s. 480.

"Sevgilim, sen bu kol kuvveti ile çok menzili bastın. Bizi bazen çileye koyup sıktın, bazen de yay gibi yastın, gevşettin. Yaya yapılan muamele gibi timar etmek istedin, fakat ip takmadan astın. Niyetin bu şekilde bizi halka kapaze etmek midir? Ey yay kaşlı, böyle yay çekmeye güç mü yeter?"

Yayı germek için kol kuvvetine ihtiyaç vardır. Bu bakımdan kuvvet-i bâzû terkibi okçulukla ilgilidir.

Menzil basmak, yukarıda da geçtiği gibi rekor kırmaktır.

Çile, tarikat ehlinin çektiği kırk günlük riyazet; (mec.) eziyet, zahmet; ibrişim, sırma vs. demeti; yayın kirişi¹⁸ anlamlarıdır. Çile yayı kurmak için ipekten yapılan alettir. İki başına tonç denilirdi. İpeklerin tonca bağlandığı kısma tonç döküm, üzerine ortasına bir karış kadar sarılan kendirin gayrı renkteki yere meydan, gez yeri tayin edilerek üzerine ikinci defa sarılan ham ipeğe *düğül*, meydanın iki tarafına bir-bir buçuk santim uzunluğunda sarılan beş parça ipeğe *gül*, çilenin katlarının düzgünlüğünü gösteren başka renkteki ipliğe *kulavuz* denirdi. Çilenin uzunluğu yayın boyuna göre değişirdi.¹⁹ Çile kelimesi, divan şiirinde ebrû, tîr, kemân kelimeleriyle birlikte kullanılır. Şiirde hem yayı kurmak için kullanılan alet, hem de riyazet, eziyet, sıkıntı anlamlarında tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Yasmak, Türkçe olup gergin bir şeyi, yay kirişini gevşetmek anlamındadır. "Oku atıp yayı yasmak" şeklinde divan şiirinde çokça kullanılır. Aşağıdaki beyit buna güzel bir örnektir:

"Ebrûvân-ı bî-piçiş ü müjgân-ı cünbişden biri
Yasdı yayın atdı okın nâvek-endâzım yine"

Sofyalı Yusuf Râsih (öl.1706)

Tımâr, Farsça hastaya bakmak, yaranın üzerine ilaç koyup sarmak, hayvan bakımı anlamlarıdır. Ayrıca yayla ilgili bir terimdir. Menzile atılan, sandık içinde kurutulmak üzere fırına konulan yaylar bu ismi alırdı.²⁰ Yay tımarı sandığı okların kurutulması için kullanılırdı. Sandıkta yay kirişlerinin kurutulduğu da olurdu. Tımarlı yay, fırınlama, cilâlama vb. işlemlerden geçirilmiş yay demektir. Şair, "ip takmadan astın" ifadesiyle tımarlı yayın kirişsiz olamayacağını kastetmiş olmalıdır. Bu hâliyle tımar işlemi tamamlanmamış demektir. "Asmak" kelimesi, bu şekilde okçulukla ilgili sayılmıştır. Ayrıca son şeklini almış yay duvara asılır ki mısraın zımnından bu anlam da çıkarılabilir.

¹⁸ Ş. Sami, a.g.e. s. 515; M. Naci, a.g.e. s. 336.

¹⁹ M. Zeki Pakalın, a.g.e. c.I, s. 373.

²⁰ M. Zeki Pakalın, a.g.e. c.II, s.507.

Kepâze, Farsça "kepade"den galat olup, talim için kullanılan yay; itibarsız, kıymetsiz, hürmet ve riayete müstehak olmayan, haysiyetsiz, rezil anlamlarındadır.²¹ Şair, "niyetin bizi halka kepaze etmek midir" derken "kirişi gevşek talim yayı" anlamını kastederek tevriye yapmıştır.

IV

Her bir nighin göz göz idüp **pûta**-i cânı
Aldı yeniden **nâvek**-i müjgânile şânı
Sahn-ı dile **taş dikdi** bozup **Tuzkoparan**'ı
Zih-gîr gibi çeşmime târ itdi cihânı
Tâkat mı gelür ey kaşı ya böyle **güşâda**

"Her bir bakışın can hedefini göz göz etti, kirpiğinin okuyla yeniden şan aldı. Tuzkoparan'ın rekorunu kırarak göntül meydanına taş dikti. Cihanı yüzük gibi göztüme dar etti. Ey yay kaşı, böyle yay çekmeye güç mü yeter?"

Putâ (pota), maden dökmek için topraktan mamül zarf; nişan tablası²² anlamlarındadır. Ayrıca ok çeşitlerinden birinin adıdır. Bunun *hadde putası* ve *puta* olmak üzere iki çeşidi vardı. Hadde putası, putadan dirhemsiz, yeleklere de putadan kısa ve ensizdi. Kartal ve kuğu kuşu kanadından yelek vurulurdu. Puta, aynı zamanda nişangâh, okun atıldığı tabla, yani hedef demektir. Şiirde bu anlamda kullanılmıştır. Divan şiirinde âşıkın bedeni, sevgilinin bakış oklarını yönelttiği bir hedefdir. Puta kalın meşeden yapılır, arası doldurulur, kalınlığı sekiz, on santim kadar olurdu. Şekli beyzi idi. İki metre murabbaina yakındı. İki ayak üzerine tespit edilir, etrafına isabeti haber vermek için çingiraklar konulurdu.²³

Nâvek, Farsça ok demektir.

Taş dikmek, rekor kırma anlamında kullanılan bir deyimdir. Okçulukta rekor kıranlar için taş dikilir. "...Andan sonra dua okunup Fatiha-i kerime okunur ve bir ihtiyar kalkıp ok düştüğü yere bir çizgi çizer, dahiline hafr ederler, yine o çizgi içerisine üç kerre salavât-ı şerife getüreler. Bu minval üzere taş dikilir...."²⁴ Ok sahasında biri ayak taşı, öteki menzil taşı olmak üzere iki taş bulunur. Ayak taşı okun atıldığı yer; menzil taşı da okun düştüğü yerdir. Ok atılınca okun düştüğü yer, "havacı" denilen hakemler tarafından ölçülür, rekor kırılmışsa oraya taş dikilir.²⁵

Tuzkoparan, İskender adlı bir okçunun lâkabıdır. Oku, bin iki yüz seksen bir buçuk geze atmıştır. Adına dikilen taşa, "Sâhibü'l menzili ve'l meydân hâzâ ismühû Tuzkoparan" yazılıdır. "Sebeb-i şöhret-i mahlas-ı Tuzkoparan: Bir gün

²¹ Ş. Sami, a.g.e. s.1143.

²² Ş. Sami, a.g.e. s.360.

²³ M. Zeki Pakalın, a.g.e. c.II, s. 720.

²⁴ M. Zeki pakalın, a.g.e. c.II, s. 481.

²⁵ A. Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, s. 383.

meydanda tuzlu tabir olunan sandalus revganlı kavş-ı cedfidin kabzasını şevk ile sıkup kabza üstünde bulunan revgan-ı cedfid parmaklarına yapışup kabzayı koyuverdikte parmaklarıyla beraber kalktığını mevcûdünden Yıldırım Baba nâm bir pîr-i köhne-sâl görüp bu kemânkeş tuzkoptaran deyü nutk etmekle şöhet bulup ismi dahi unutulup bu mahlas ile yâd olunur."²⁶ Bu isim daha sonra Tozkoptaran şeklini almıştır. H. Baki Kunter, *Eski Türk Sporları* adlı eserinde şu bilgileri veriyor: "... Edirneli Hasan Çelebi'nin *Okıyay Risâlesi* adlı kitabında Tozkoptaran İskender'in ok meydanında bir yaya koşusundaki muvaffakiyetinin hatırasını yaşatmak üzere buraya ak mermerden bir nişan dikildiği yazılıdır."²⁷

Zihgîr, Ok atanların parmaklarına geçirdikleri halka, yüzük demektir.²⁸ Kemikten, fildişinden veya boynuzdan yapılırdı. Baş parmağın yay çekilen yerine takılırdı. Buna "şast" da denirdi. Şiirde sevgilinin âşıkâ eziyetiyle meydana gelen sıkıntılı durum, zihginin darlığına benzetilmiştir.

V

Mislin felege gelmemiş ey şûh-ı dil-ârâm
Meydân senindir yûri nâz eyle bir eyyâm
 Varken bu omuzdan atış üftâdeni müdâm
 Ger ok da tamâm kabza da dirse n'ola Behrâm
 Tâkat mı gelür ey kaşı ya böyle güşâda

"Ey gönül alan güzel, senin benzerin dünyaya gelmemiştir. Sende düşkün âşıkını durmadan bu omuzdan atış varken yürü, var bir müddet naz et, meydan senindir. Behram bundan sonra: Ok da kabza da tamamıdır, dese ne olur? Ey yay kaşlı, böyle yay çekmeye güc mü yeter?"

İkinci mısradaki meydan kelimesi, yukarıda da geçtiği gibi ok atışlarının yapıldığı yer anlamındadır. "Omuzdan atış" deyimindeki atış, bilinen ok atışıdır. "Omuzdan ok atmak" şeklinde düşünülebilirse de okçulukta böyle bir atış şekli yoktur. Deyim, sorumluluğunu üzerine almamak, sıyrılıp kurtulmak anlamlarındadır ki, şiirde de bu anlamda kullanılmıştır. Bu anlam, divan şiirindeki sevgilinin âşıkâ bakışına uygundur. Sevgili, âşıkına iltifat etmez, ilgi göstermez.

Kabza, pençe, avuç, bir şeyin tutulabilecek yeri²⁹ anlamlarına gelir. Yayın arka kısmının sol elin ayasıyla tutulan yerine de kabza denir. Okçulukla ilgili eserlerde yayın farklı tutulma şekilleri teferruatlı olarak anlatılır. Bir de "kabza almak" deyimini vardır ki, ok atmak, maruf tabiriyle kemankeş olmak isteyenlerin,

²⁶ A. Sırrı Levend, a.g.e. s. 384(Mustafa Kani, Telhisü Resâil-ir-Rimmât).

²⁷ M. Zeki Pakalın, a.g.e. c.II, s. 724..

²⁸ F. Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, s. 1050.

²⁹ Ş. Sami, a.g.e. s. 1050.

iyice bilgi alıp idman yaptıktan sonra hocasından okçuluk müsaadesi alması yerinde kullanılır. Kabza almak bir takım usul ve merasime tabi idi.³⁰

Behrâm, İran hükümdarlarından birinin adıdır. Yaban eşiği avına düşkün olduğu için Behram- ı Gûr diye anılır. Yine efsanevi İran kahramanlarından biri Behram-ı Çübîn olarak bilinir. Bu isim, Rüstem gibi cengaver olması yönüyle okçulukla ilgili sayılmıştır.

VI

Şâyeste **havâdar**ın olursa senin âfâk
Râsih dahi ey şûh-ı **kemân-keş** sana müştâk
Bend ile idüp **kavs**-ı dilin tâkatını tâk
Yâ Hak çağırır **çille**-i cevrin çeken uşşâk
Tâkat mı gelür ey kaşı **ya** böyle **gûşâda**

"Sen ok atarken ufuklar havacın (gözcün) olsa sana yakışır. Ey okçu güzeli, Râsih da sana âşıktır. Bend ile öyle bir sıktın kı gönül yayının takatını tak ettin. Senin eziyet çileni çeken âşıklar, dayanma güçleri kalmadığından "Yâ Hak" diye bağırlarlar. Ey yay kaşlı, böyle yay çekmeye güç mü yeter?"

Birinci mısradaki "havâdar" kelimesi, havacı denilen, ok atışı sırasında hakemlik görevinde bulunan okçulardır. Bunların ikisi, okun atıldığı yerde durur, ok atılırken atıcının ayak taşı denilen mahalli ihlâl edip etmediğine bakarlardı. Bunlara "ayak şahitleri" denirdi. İki kişi de okun düşeceği yerde bulunurdu. Bunlara da "havacı" denirdi. Şair, sevgilisinin oku ufuklara kadar atabileceğini, dolayısıyla havacıların ufuklar olmasının uygun düşeceğini ifade ediyor.

Kemânkeş, Farsça yay çeken, okçu demektir. Divan şiirinde sevgili usta bir kemankeştir.

Bend kelimesi, yaya takılan kiriş anlamında kullanılmıştır. Sevgili, âşıkın gönlünün yayını öyle bir sıkmıştır ki âşıқта dayanacak güç kalmamıştır.

Çile, yay germe aleti ve riyazet anlamlarında tevriyeli olarak kullanılmıştır. Sevgilinin eziyet çilesini çeken âşık dayanamaz, "Ya Hak" diye feryat eder. Mesafe atışlarında okçular ayakta ok atarlardı. Mesafeyi tayin için atılacak istikamette havacılar intizar ederlerdi. Ok atacak zat, üç beş adım ilerler, okunu atardı. Oku salıverdikten sonra "Yâ Hak" diye sesi çıktığı kadar bağırdı. Bu, okun atıldığını havacılarla haber vermek içindi.³¹

³⁰ Geniş bilgi için bkz. M. Zeki Pakalın, a.g.e. c.II, s. 116-117.

³¹ M. Zeki Pakalın, a.g.e. c.II, s. 720.

SONUÇ

Edebiyat, toplum hayatının aynası gibidir. Bir toplumun dinî, sosyal ve ruhî hayatının, inanç ve geleneklerinin edebî eserlere yansımaması düşünülemez. Geçen zamana paralel olarak değişime uğrayan hayat şartları, divan edebiyatına has özellikleri, zevkleri ve sanat anlayışını ortadan kaldırmış, bu edebiyat yaşanan hayatın aynası olmaktan çıkmıştır.³² Bu gün divan edebiyatının anlaşılmasının, ona düşman oluşun ana sebebi bu değişimdir. Ancak bu edebiyat bizim öz malımızdır, benliğimizden kaynaklanan bir sanat anlayışıdır. Geçmişini bilmeden geleceğe dair umut ve başarı beklemek ham hayalden ibarettir.

Ele aldığımız manzumede olduğu gibi, divan şiiri; din, tasavvuf, batıl ve gerçek ilimler vb. gibi, başka milletlerde eşine az rastlanacak derecede zengin, renkli ve verimli kaynaklardan ilham alan, toplum hayatının canlı izlerini bütünyesinde taşıyan bir edebiyat geleneğidir. Herhangi bir konuyla (musikî, gemicilik, okçuluk vb.) ilgili tabir ve deyimleri şiir estetiği içinde, şiirin diğer unsurlarıyla yoğurup kaynaştırarak vermek, kolaylıkla yapılacak bir iş değildir. Köklü bir edebiyat geleneği ve engin bir kültür birikimi gerektirir. Bu da eski şiirimizin taşıdığı zarafet ve incelikle millî kimliğe sahip bir edebiyat olduğunu gösterir.

TERİMLERİN ALFABETİK DİZİNİ

Behrâm: İran hükümdarlarından birinin adıdır. Yaban eşeği avına düşkün olduğu için Behram-ı Gûr diye anılır. Yine efsanevî İran kahramanlarından biri Behram-ı Çübîn olarak bilinir.

Bend: Yaya takılan giriş.

Çile: F. Yayın girişi. Yayı kurmak için ipekten yapılan alet.

Gez: F. Arşın, ok, okun girişe geçen oyuk ucu, yeleksiz talim oku, okçuların 66 santimlik ölçüsü.

Hadeng: F. Kayın ağacından yapılmış ok.

Havâdâr: Havacı denilen, ok atışları sırasında hakemlik görevinde bulunan okçular.

Kabza almak: Ok atmak, okçu olmak isteyenlerin, iyice bilgi edinip idman yaptıktan sonra hocasından okçuluk müsaadesi alması.

Kabza: Yayın arka kısmının sol elin ayasıyla tutulan yeri.

Kavs: A. Yay.

Kemân-keş: Yay çeken, okçu.

Kepâze: F. Kepadeden galat olup talim için kullanılan yay anlamındadır.

Keşâkeş: F. Çekişme, müsabakada yarışma.

Koşu: Okçular arasında yapılan ok atışı müsabakası.

Kuvvet-i bâzû: Kol kuvveti.

³²İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 9.

Güşâd: F. Yayın çekilerek okun atılması (Yaya güşâd vermek)

Menzil basmak (bozmak) : Mesafe atışlarında rekor kırmak.

Menzil: A. Mesafe atışı.

Meydân: Okçuların ok atışlarına ve talimlerine mahsus ok meydanı.

Nâvek: F. Ok.

Putâ: F. Nişan tablası, hedef. Ok çeşitlerinden birinin adı.

Rüstem: İran'ın efsanevî pehlivanı ve savaşçısı. Eski şiirimizde kahramanlık, acı kuvvet ve yenilmezliğin sembolüdür.

Sarık (bozmak): Okçulukta mesafe atışlarında rekor kırıldığını ifade etmek amacıyla kullanılan bir tabirdir.

Sehm: A. Ok, yayla atılan ucu sivri demirli kamış.

Siper: F. Okun giderken kabzayı zedelememesi için sol elin üzerine konulan alet.

Şâhid: Ok atışlarında gözcülük yapan, hakem.

Taş dikmek: Rekor kıran anlamında kullanılan bir deyimdir. Okçulukta rekor kıranlar için taş dikilir.

Tımâr: F. Yayla ilgili bir terimdir. Menzile atılan, sandık içinde kurutulmak üzere fırına konulan yaylar bu ismi alırdı. Yay tımarı sandığı okların kurutulması işinde kullanılırdı. Sandıkta yay kirişlerinin kurutulduğu da olurdu. Tımarlı yay, fırınlama, cilâlama vb. işlemlerden geçirilmiş yay demektir.

Tîr: F. Ok.

Tuzkoparan (Tozkoparan): İskender adlı bir okçunun lâkabıdır. Oku bin iki yüz seksen bir buçuk geze atmıştır.

Yâ Hak: Mesafe atışlarında okçular ayakta ok atarlardı. Mesafeyi tayin için ok atılacak istikamette havacılar intizar ederlerdi. Ok atacak zat, üç beş adım ilerler, okunu atardı. Oku salıverdikten sonra "Yâ Hak" diye sesi çıktığı kadar bağırdı. Bu okun atıldığını havacılara haber vermek içindi.

Ya: T. Yay.

Yasmak: Gergin bir şeyi, yay kirişini gevşetmek anlamındadır. "Oku atıp yayı yasmak" şeklinde divan şiirinde çokça kullanılır.

Zihgîr: F. Ok atanların parmaklarına geçirdikleri halka, yüzük. Buna şast da denirdi.

Zûr: F. Güç, kuvvet. Sıkıntı, eziyet.